

БОТАНІЧНІ САДИ ТА ДЕНДРОПАРКИ УКРАЇНИ

I.C. КОСЕНКО

Дендрологічний парк "Софіївка" НАН України
Україна, 20300 м. Умань, вул. Київська, 12а

ДЕНДРОПАРК "СОФІЙВКА": 45 РОКІВ У ПІДПОРЯДКУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

13 жовтня 2000 року виповнилося 45 років з того часу як дендропарк "Софіївка" згідно з постановою Ради Міністрів УРСР за №1184 від 26.05.55 р. увійшов до складу Академії наук, зокрема до Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (ЦРБС). На той час штат парку налічував 19 осіб (з них один науковий співробітник).

З середини 50-х років у парку розпочинається наукова робота з відновлення і поліпшення паркових композицій. Керівниками теми були призначені співробітники ЦРБС, а виконавцями — працівники парку Г.Г. Тулупій, Л.І. Чопенко, С.О. Іллічевський і Д.С. Кривулько.

У цей період колекція рослин парку поповнилася за рахунок посадок у Грековій балці, на Дубинці, Звіринці, в Арборетумі, де було висаджено понад 45 тисяч саджанців. 28 лютого 1957 р. при парку створюється науково-технічна рада, яка і досі діє. З приходом у парк М.Л. Реви, який пізніше очолив Донецький ботанічний сад, значно розширилася наукова тематика (наукова тема мала 5 розділів). Основна увага приділялася поповненню формового складу

паркових насаджень та арборетуму. Г.Г. Тулупій займався введенням у культуру горіха ведмежого, Д.С. Кривулько досліджував вплив добрив на ріст деревних порід, М.Л. Рева вивчав вегетативне розмноження деревних і кущових порід, підготував до захисту докторську дисертацію, опублікував монографію. За підсумками досліджень було надруковано 36 наукових праць, збірник наукових праць та путівник "Софіївка".

У другій половині 60-х років штат парку збільшився до 81 особи, але серед них не було науковців з вченим ступенем. Велася плідна робота з інтродукції та акліматизації рослин. Виконавці — Г.Г. Тулупій, Л.Г. Чопенко, Б.С. Сидорук, Г.І. Фещук. Було опубліковано 11 наукових праць та 2 каталоги рослин. Проведено інвентаризацію рослин парку. На той час у дендропарку "Софіївка" нараховувалось 550 таксонів деревних та кущових рослин, з них 497 — листяних і 53 — хвойних. У 1970 р. урочисто відзначено 170-річчя створення парку.

У 1972 р. у звіті комісії відділу запозвідників при Держкомітеті УРСР з перевірки наукової діяльності дендропарку зазначалося, що серед працівників парку немає кандидатів та докторів наук, відсутня

© I.C. КОСЕНКО, 2001

лабораторна база, у путівниках висвітлено лише історичне минуле парку. За підсумками роботи комісії прийнято постанову Президії АН УРСР "Про подальший розвиток дендропарку "Софіївка" та зміцнення наукових досліджень і матеріально-технічної бази" і видано відповідний наказ по ЦРБС про створення відділу репродуктивної біології декоративних рослин на базі дендропарку "Софіївка". У результаті житловий будинок на "Грибку" переобладнали під лабораторний корпус, а новостворений відділ з 12 осіб, до складу якого входили 3 старших і 2 молодших наукових співробітників, інженери і техніки, очолила старший науковий співробітник, кандидат сільськогосподарських наук З.Я. Іванова. У цей же час у "Софіївку" приїзять на роботу кандидат біологічних наук В.В. Мітін та В.М. Олексівич.

У формуванні "Софіївки" як наукової установи велику роль відіграв вчений зі світовим ім'ям — академік Андрій Михайлович Гродзінський. Обійнявши посаду директора Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР, він сприяв перетворенню підпорядкованих у науковому плані ЦРБС дендропарків "Софіївка", "Олександрія", "Тростянець" на самостійні наукові підрозділи. У цьому йому допомагали член-кореспондент НАН України Т.М. Черевченко, доктори біологічних наук М.А. Кохно, С.І. Кузнецов, Й.Й. Сікура та інші співробітники саду.

Робота новоствореного відділу була спрямована на вивчення репродуктивних особливостей інтродукованих рослин та розробку прийомів їх масового розмноження в умовах Лісостепу України. Для виконання даної тематики у 1978 р. споруджується установка штучного туману, а у 1983 р. — теплиця.

За 1973—1983 роки співробітниками дендропарку Б.С. Сидоруком та А.Ф. Балабаком було захищено кандидатські дисертації. Од-

на з них була присвячена вивченню біологічних особливостей і способів використання видів ґрунтопокривних рослин, а друга — біології вегетативного розмноження ялівців. Надруковано 3 монографії (З.Я. Івановою), 3 путівники, 40 наукових та 20 науково-популярних статей. У 1982 р. науковий відділ при дендропарку "Софіївка" було скорочено, а в 1984 р. — відновлено. У нього ввійшов "основний кістяк" старого відділу — 10 осіб.

У 1991 р. прийнято постанову Президії АН УРСР за № 26 від 23.01.91 р. "Про надання Уманському державному дендрологічному парку «Софіївка» АН УРСР статусу науково-дослідної установи та заходи по забезпеченню його діяльності". У цій постанові зазначалося, що в дендрологічному парку "Софіївка" в результаті багаторічного плідного співробітництва з Центральним республіканським ботанічним садом АН УРСР сформовано перспективний напрям наукових досліджень, пов'язаний із вивченням природної та культурної флори південного Лісостепу України, а також з інтродукцією та акліматизацією рослин у регіоні. Ці роботи було включено до загальносоюзної програми фундаментальних досліджень АН СРСР "Інтродукція та акліматизація рослин" (1989—2000 рр.). Цією ж постановою дендропарк "Софіївка" вводився до складу Відділення загальної біології АН УРСР як самостійна наукова установа з відомчою тематикою "Біоекологічні основи збереження і поновлення старовинних парків Правобережного Лісостепу на прикладі дендропарку «Софіївка»". З балансу ЦРБС на баланс "Софіївки" були передані штатні одиниці, обладнання, техніка з відповідним фінансуванням.

Наукова тематика відділу за 1984—1993 роки була пов'язана з вивченням біології інтродукованих рослин та розробленням і впровадженням технологій їх розмноження. За цей період були підготов-

Лабораторний корпус дендропарку "Софіївка"

лені і захищені кандидатські дисертації І.С. Косенком, О.К. Мороз, Т.М. Сидорук, О.В. Білик, В.Г. Козловим, Г.І. Музикою. Опубліковано 5 монографій, 150 наукових праць, 2 науково-виробничі рекомендації. За свої досягнення співробітники відділу були відзначені двома срібними і трьома бронзовими медалями ВДНГ. За підсумками інвентаризації, колекція дендрофлори парку була представлена 1700 таксонами, з них 967 таксонів — деревних і кущових рослин, у тому числі ялин — 20 таксонів, ліщин — 10, буків — 18, жимолостей — 16, ломиносів — 60, троянд — 320, шипшин — 49. У ці ж роки запозичено досвід паркобудівництва у країнах США, Польщі, Німеччини, Чехії, Франції, Англії, Угорщини, Болгарії.

Період з 1994 до 2000 рр. відзначався тим, що велася підготовка до святкування 200-річчя створення парку. Для цього вивчався стан рослинності "Софіївки", було проведено реконструкцію майже всіх ділянок парку і

створено нові експозиційні ділянки на Партерному амфітеатрі, біля Головного входу, на Площі Зборів. На території адміністративної зони парку споруджено дві гірки, де був представлений великий асортимент ґрунтопокривних рослин, створено нову вхідну частину з вул. Київської з колекцією форм представників родини Кипарисових, закладено розарій (рис.).

У вересні 1996 р. проведено міжнародну конференцію, присвячену 200-річчю заснування "Софіївки", в якій взяли участь понад 150 учасників з різних країн світу. За матеріалами конференції опубліковано збірник праць. За ряд монографій І.С. Косенко, В.В. Мітін та О.К. Мороз були нагороджені премією ім. В.Я. Юр'єва. У ці ж роки надруковано 3 монографії і 136 наукових праць, видано каталог. Колекційний фонд парку станом на 1999 р. нараховував 1994 таксони, з них 1220 — деревних і кущових порід та 774 — трав'янистих рослин, у тому

числі 25 таксонів ліщин, 24 — буків, 41 — ялин, 44 — ялівців, 100 — ліан, 320 — троянд, 57 — рододендронів, 376 — ґрунтопокривних та 98 — квіткових рослин.

У 1998 р. закінчена перша черга будівництва науково-лабораторного корпусу загальною площею 2080 кв. м.

Нині наукова частина дендропарку "Софіївка" включає чотири наукові відділи (дендрології; паркобудівництва і екології; інтродукції, акліматизації та репродуктивної біології деревних рослин; фізіології, селекції, генетики і захисту рослин) та науково-технічної інформації, підготовки фахівців та обслуговування. У 2000 р. штат парку нараховував 460 осіб, у тому числі 25 наукових співробітників, з них 1 доктор та 8 кандидатів наук.

Сьогодні основним науковим напрямом є збереження і збагачення різноманіття рос-

лин у паркових ценозах Правобережного Лісостепу України. Проводиться вивчення та порівняння стану старовинних парків України та Польщі. У дендропарку "Софіївка" створено ділянку рослин, занесених до Червоної книги, вивчаються шляхи їх відтворення та введення в культуру. Крім того, досліджуються біологічні властивості окремих груп рослин, ведуться фенологічні спостереження, вивчаються насінневі та вегетативні способи їх розмноження, створюються колекційні та експозиційні ділянки. За підсумками наукових досліджень публікуються статті у вітчизняних та закордонних виданнях.

Наукові здобутки працівників дендропарку отримано завдяки постійній матеріальній та консультативній підтримці з боку Національної Академії наук України.